

EKOLOJİK ÇAĞRI: UYGAR TOPLUMU GELECEKTE BEKLEYEN İLKE

Emine KEF¹

Öz

Bu çalışma, John Zerzan'ın "Gelecekteki İlkel" kitabını inceleyerek okuyucuları ve araştırmacıları bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Kitap, tarımdan itibaren teknoloji yardımıyla doğa üzerinde kontrol gücü sağlayan uygarlıkların kültürel dönüşüm süreçlerine ve öznenin öldüğü yeni bir gerçeklik olarak postmodern çağa odaklanmaktadır. Bu bağlamda, zaman anlayışının ilerleme ve gelecek kaygısıyla insanları andan ayırdığı iddia edilen kitapta, kontrol gücü tahakküme dönüştürerek insanlar arasında eşitsizliği doğurmuş ve gücü elinde tutanın her şeyi meta olarak görmesine neden olmuştur. Uygarlığın en iyi versiyonunun gelecekte beklediğine dair inancın ilerlemecilik fikrini tüm toplumların politikalarına zerk edilmesine antropolojik paradigmadan cevap veren yazar, doğa üzerinde ısrar ederek ilerleyen toplumu gelecekte bekleyen şeyin sosyolojik çöküşten sonra yok oluş olduğunu öne sürer. Zerzan, kurtuluş reçetesi olarak okuyucularına zamandan ve insanı kendi ürettiğinin kölesi haline getiren teknolojiye bağımsız bir ekolojik yaklaşım sunmaktadır. Ekoloji üzerine çalışan araştırmacılar için örneklerle düşünsel bir zemin sağlayan yazar, aynı zamanda farklı bir perspektif sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İlkel Toplum, Tarım, Postmodernizmin Çelişkileri, Teknolojik Amnezi, Yaratılmış Zaman

JEL Kodları: O13, O33

ECOLOGICAL CALL: THE PRIMITIVE AWAITING CIVILIZED SOCIETY

Abstract

The study aims to inform readers and researchers by examining John Zerzan's book "Future Primitive". The book focuses on the cultural transformation processes of civilizations that gained control over nature with the help of technology, starting from agriculture, and the postmodern age as a new reality in which the subject dies. In the book, it is claimed that the understanding of time separates people from the present moment with the anxiety of progress and the future and that the power of control has turned into domination, creating inequality among people and causing those in power to see everything as a commodity. The author, responding from an anthropological perspective to the injection of the idea of progress into the policies of all societies, argues that societies that insist on progress at the expense of nature are headed toward extinction after a collapse. Zerzan offers an ecological approach independent of time and technology as a prescription for salvation, freeing people from being slaves to what they produce. The author provides an intellectual grounding with examples for researchers working on the ecological and offers a different perspective.

Keywords: Primitive Society, Agriculture, Contradictions of Postmodernism, Technological Amnesia, Created Time

JEL Codes: O13, O33

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, emine.kef@amasya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9938-4635>

EKOLOJİK ÇAĞRI: UYGAR TOPLUMU GELECEKTE BEKLEYEN İLKE

John Zerzan, 1943 doğumlu Amerikalı anarko-primivist yazar, aynı zamanda uygarlıkların tahakkümüne karşı aktivist hareketlerin öncü isimlerinden birisidir. Stanford Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi ve San Francisco Eyalet Üniversitesi Tarih bölümünü bitiren yazar, daha öğrencilik yıllarında uygarlığın yarattığı kültürel anlayışa ekolojik perspektiften bir karşı duruş sergilemiştir. Kültür, teknoloji ve uygarlığın doğa ve insan üzerinde yarattığı her türlü baskıyı reddeden Zerzan, kutsanan gelecekte uygarlığı sadece çöküşün beklediğini söyler. Bu kıyamet senaryosundan kurtuluş reçetesi olarak da modernizmin tepeden bakıp aşağı gördüğü ilkel yaşama dönüşü sunar. Geline aşamada uygarlıkların değil, ilkel yaşam biçimi birkaç ay öncesine dönmeye dahi tahammülü yokken Zerzan'ın düşünceleri ütopyik gelebilir ancak aynı uygarlığın ihtiyaç duyduğu ekolojik yaklaşıma da hiç kuşkusuz ilkeler sunmaktadır.

Zerzan, *Gelecekteki İlkel* (2013) adıyla Türkçeye çevrilen *Future Primitive* (1994) adlı kitabında, teknolojinin geleceğe dair çizdiği sahte cennete gitmeden önce uygarlığa ölümü yaşatacağı hususunda çok ciddi uyarılarda bulunmaktadır.² İki kısım haline hazırlanan kitabın ilk kısmı *Denemeler* başlığı altında, doğa yasasına göre hareket eden bir kültürden bahsederken, ikinci kısmı *Nihilistin Sözlüğü* adı altında kitap boyunca üzerinde durduğu kavramları tanımlayıp değerlendirerek kültürün doğaya karşı üstünlük mücadelesine girdiği bir toplumsal yapı üzerine değerlendirme yapmaktadır.

Kitaba da adının verildiği *Gelecekteki İlkel* başlıklı birinci bölümde (11-42) Zerzan, modern insanın kayıtsız itaatinin bir doğa hali olduğu inancını eleştirerek başlar ve hikâyeyi başlatan ilk günahın tarım olduğunu öne sürer. Tarımın kontrol gücüyle tanıştırması, şeyleri ben ve ötekiye bölerek birine diğerini kontrol imtiyazı vermiştir. Bununla birlikte, cinsiyetleri aynı türün iki farklı görünümü olan diformizmin görüldüğü ilkel toplumlarda bu farklı görünüm, tahakküm ilişkisinin değil birbirini tamamlayıcılığın belirleyicisi olmuştur. Söz gelimi, besin kaynağının önemli ölçüde bitki toplayıcılığına dayandığı ve bu faaliyetin ağırlıklı olarak kadınlar tarafından gerçekleştirildiği dönemde, kadının erkeğe bağımlı olmadığı gibi aletlerin kullanılmasında da ortak yetkinliğin varlığından söz edilmiştir. İlkel yaşamın ilerleyici kültürün reddedilmesi olarak değerlendirildiği kitapta, insanların çok uzun süre kültüre karşı doğayı tercih ettiği ifade edilir. Sürenin uzunluğunu ölçmek uygarlıkların meselesidir; zira “bastırılmamış bir yaşam, tarihsel zaman kapsamında değildir.” Zamanı gerçeklik üzerindeki kültürel bir dayatma olarak gören Zerzan’a göre, sembolik kültür zamanı tarihe dönüştürdükçe insan doğaya karşı yabancılaşmıştır. Uygarlık Zerzan’ın metinlerinde, ilkel yaşamın distopyası bile değildir. Yaşamda ona yer verilmez; sorulacak olsa da anlamsız bulunur. Tarımın sembolik kültürün manipülatif gücüne etkisi, insanlığı örneğine rastlanmamış

² Kitabın ilk çevirisi 2000 yılında yayınlanmıştır. Çalışmada incelenen kitap 2013 yılına ait beşinci baskıdır.

bir hızda değiştirmiştir. Dil, ritüel ve bugün bizlerin sanat olarak yorumladığı sembolik anlatıyla özevcilleştirmesini tamamladıktan sonra toprağı ve hayvanı da evcilleştirme sürecine dahil ederek doğa üzerinde kontrolünü yoğunlaştırmanın önü açılmıştır. Uygarlık, kendi bedenini ve düşünce yapısını çeşitli hastalıklarla tanıştırma pahasına kontrolünü yoğunlaştırmış ve tarihte ileriye doğru yol alırken kendi gerçeğinin gerisine düşmüştür.

Doğal dünyanın devinimine kesintisiz katılım, ilkel insanı doğa gibi geleceği kontrol altına alma düşüncesinden korumuştur. Söz konusu katılım, modern insanın iddia ettiği gibi ilkel insanı doğaya köle kılmamış, onun bilgisine ermesini sağlamıştır. Doğal akışa bu ahenkli katılım ilkel toplumların kendi aralarında da karşılık bulmuş ve ailede üyeler üstünde kontrole sahip bir erkin olmadığı, bugünkü ifadeyle, bireylerin kendileri hakkında karar verebilme özgürlüğüne sahip oldukları not edilmiştir. Avcı-toplayıcılarda şiddetin varlığına dair iddialara Kunglar ve Mbutiler gibi toplulukların örnekleriyle cevap verilen kitapta (Duffy, 1984), bu toplulukların şiddetin insanı aşağı gösterdiği için saldırganlığa tiksintiyle baktıklarından bahsedilmiştir. Modern çağın insanı, ilkel kendi kavramlarıyla analiz etmeye çalıştığı için şiddetin tecavüz gibi farklı suretlerinin arandığı ilkel yaşamda bu tip örneklerle neredeyse hiç rastlanmamıştır.

Yeryüzü cennetinin bir nevi yasak elması ilan ettiği tarımın mülkiyeti ortaya çıkarmasını, insanı dünyaya sahip olmaya çabalayan bir canlıya dönüştürdüğünü öne süren Zerzan, bu düşüncesini Sahlins'ten (1972) yaptığı alıntıyla desteklemiştir: “Dünyanın en ilkel insanları sadece birkaç şeye sahiptir, ama yoksul değildir. ...yoksulluk her şeyden önce insanlar arasındaki ilişki biçimidir. Toplumsal bir statüdür. Ve bu haliyle de, uygarlığın bir icadıdır.” Doğanın kontrolü için zamanla kurulan ilişkide tarımın getirisi olan artı ürün sayesinde elde edilen uzmanlaşmayla insanlığa dair her şey kökten değişmiştir.

İkinci bölüm, *Zamanın Başlangıcı, Zamanın Sonu* başlığıyla (43-64) ele alınmıştır. Zamanın ölçülmesi ve gökyüzü hareketlerinin tanımlanmasıyla birlikte zaman geleceğe doğru kanca atmış ve kazanılan öngörülere hesaplanan planlamalar eklenerek uygarlık denetimini insana yöneltmiştir. Buna bir dönem Türkiye’de adı çokça anılan Mayalar örnek verilmiştir. Takvimin ustaları aynı zamanın adını koyan yani zamana sahip olan yönetici rahipler haline geldiler. Bu bilgilerin dışında tutulan kişiler için mucize olanlar, rahip sınıfı için hesaplanabilirlik dairesinde idi. Denetimden tahakküme dönüşümde bilinmeze karşı duyulan korku, onun bilgisine sahip olanlara karşı gönüllü bir itaatin anahtarını sunuyordu. Ancak bu itaat, yabancılaşma ile mümkün olabilirdi. Doğayla onun ritmine uygun bir şekilde hareket ederken tanımlamalara çok da ihtiyaç duyulmaz. Örneğin, bir dairenin etrafındaki sonsuz döngüde, tanım ve hesaplamalara gerek yoktur. Kaçıncı döngüde olunduğunun bir önemi yoktur çünkü arkada kalan an artık öne geçmiştir ve öndeki arkaya düşecektir. Bu sonsuzluk döngüsünde, aceleye ya da bunun üstünde bir tasarrufta bulunmaya lüzum

yoktur. Ancak doğanın dışına çıkıldığında, ritim bozulur ve seyretme yerini izlemeye ve tanımlamalara bırakır. İşte tanımlayıp adını koyduğu anda o şeye sahip olduğunu düşünen insanın hikâyesidir bu tarih!

Zamanla kurulan ilişki bir alışverişe bağlıdır. Ölüm zamanı ya da dünyanın sonunun ne zaman geleceği tarihi tam kestirilemese de tahmin edilebilir. Ülkedeki ortalama yaşam süresi üzerinden planlamalar yapılabilir. Bu alışlar karşısında verilen, yani vazgeçilen şeyin ne olduğunu Zerzan Wittgenstein'den (1979) alıntılanmıştır: “Zaman için değil, sadece mevcut an içinde yaşayan insan mutludur.” Bu ifade, günümüzün moda söylemi *anı yaşamaktan* bambaşka bir hali anlatmaktadır. Hazza gömülü geçici mutluluğa ulaşmak için yaşanan bir an, ilkel insanın tenezzülünün çok dışındadır. Mutluluk bir amaç değil hali hazırda her bir tarafı donatan bir gerçekliktir. Tam olarak orada ve o andadır.

İlkel insandan farklı olarak sembollere kendi kimliğini karakterize eden uygarlığın dil ile ilişkisinin değerlendirildiği *Dil: Kökeni ve Anlamı* başlıklı üçüncü bölümde (65-82), uygarlığın unutuş değil bir hatırlayış olduğu ve başka zaman ve yerlerde, başkalarının deneyimlerini sanki kendi deneyimlerimizmiş gibi faydalanıldığından bahsedilir. Zerzan'a göre, gerçekte unutulan şey, başkalarının deneyimlerinin bize ait olmadığı ve yaşanan bu uygarlaşma sürecinin suni bir hatıra olduğudur. Tarihi ortaya çıkaran ve diri tutan en güçlü sembol olarak dil gerçekliğe öyle bir boyut atlatır ki, sadece başkalarının hikâyesini benimsetmez, hiç yaşanmamış olanı da yaşanmış gibi belleklere kazır ve dilin manipülatif gücüyle dogmalara dönüştürülerek koruma altına alınır. İnsanları ve de toplumları birbirine düşüren tarihten notlar, orada o anda olmayan kişilerin birbirine karşı silahı haline gelip hesap sordurabilmekte ya da dilin yarattığı tarihsel söylemlerle kişi ve toplumları üstünlük yarışına sokmaktadır. Süreci sonucundan daha tahrik edici olan bu varoluş kavgası, bizzat kendisi tarafından tecrübe edilmekte olan anı, varlığından daha emin olduğu tarihsel anlatıya kurban eder. Bu nedenle, uygarlığın kökeni olan dil, aynı zamanda onun yabancılaşmış doğasının bir kuralı olarak kabul edilir.

Uygar insanın sayılarla olan ilişkisi, istatistiğe verilen önemden malumdur. Örneğin rakamlar öyle söylüyorsa konu edinilen politika iyidir ya da oranlamaya göre azsa ölüm azdır, tedirgin olmaya gerek yok, güvenli bir yerdesiniz demektir. Ancak özellikle insana dair her sayı bir hikâyedir ve fakat uygarlığın sıradan saydığı kişilerin sıradan hikâyelerine ayıracak vakti yoktur. Bu kişiler verilerde yer alacak kadar tarihin içinde okunabilir. Hâlâ varlığını sürdüren ve uygarlığın kültürel bombardımanlarına karşı irade koyabilen kabileler, bu yaşam biçimine uyum sağlayacak zekadan yoksun oldukları için değil tıpkı ilkel pek çok topluluk gibi lüzum görmedikleri için oldukları hali korurlar. *Sayı: Kökeni ve Evreni* bölümünde (83-108) Zerzan, tarımın binlerce kuşak tarafından reddedilmiş olmasını bulundukları yerin ekolojik bilgisine haiz olmalarıyla açıklanmıştır. Doğayla kurulan ilişkiden soyutlanma, uygar insanı kendi aklına hayran bıraksa

da Taş Çağı süresince ilkel insan kendisini doğadan ayrı konumlandırmamıştır. Doğadan kendisini ayırmayınca kendisine de yabancılaşmayan insan algısında bir öteki yoktur. Kimse sayılarla ifade edilecek kadar anlamından soyutlanmamış ve hiç kimse yapılan yaşamın dışında kalmamıştır. Unutulma ya da dikkatten kaçma diye bir şey söz konusu değildir, zira yaşam o topluluk üyelerinin içkinliğinde varlık kazanır.

İlkel insan için türsel farklılık hiyerarşik bir sınıflamanın gerekçesi olmamış, animistik bir anlayışla doğa içerisinde her varlığa bir anlam ve misyon yüklenmiştir. Tarımla birlikte, türler üretimin birer nesnesi haline gelmiş ve düalizm holistik yaşamda geri dönüşü olmayacak bir yarık açmıştır. Bu yarığın bir tarafı vahşi diğer tarafı evcil, yabani ot ve ekin, ilkel ve uygar şeklinde tasarımılanmıştır. Kitabın bütününde başat rol oynasa da ayrıca beşinci bölümde detaylandırılan *Tarım*, uygarlığın ilk biçimlerini doğurup kabile yapısına nüfuz etmiş ve nicelin önemini yaşama dayatmıştır. Kültürün doğa üzerindeki kontrolü yerleşim yerlerinde çizgisellikte ve sonrasında da şehirlerde doksan derecelik ızgara planlarda ortaya çıkarak niceliği niteliğe üstün hale getirmiştir. Şehirlerdeki düzenliliğe dair ısrar ile toprağı kontroldeki ısrar arasında ontolojik bir bağın kurulduğu kitapta, doğanın kurban edildiğı kültürün sayılarla sınırlandırılarak donmuş bir hale getirilmesi kalıcılık retoriğıyle yüceltilse de aslında bu hareketsizliğin ölümün habercisi olduğundan söz edilmektedir. Kurulu düzeni dayatma ve kendi türü de dahil şeyler üstünde tahakküm kurma arzusuna töre ve dinlerin tabularında sıklıkla rastlanır. Günümüzde toprağı öldüren birçok uygulamanın yanında ona sadakatin en önemli göstergelerinden biri olan tarımın Neolitik dönemde yarattığı tahribat, bereket tanrılarıyla çözülmeye çalışmıştır. Mısır'da Osiris, Yunan'da Persefones, Filistin'de Baal ve İncil'de İsa hikâyesi, insan gibi toprağın da ölüm ve yeniden doğumu mit ve dinler aracılığıyla zihinlere ve de tarıma işlemiştir.

Döngüsel bir şekilde tarım-mülkiyet ilişkisinin uygarlıklar üstündeki farklı etkilerine yer verilen kitapta (109-130), kişisel eşya (belonging) ile özlem (longing) arasında etimolojik ve ontolojik ilişki kurularak bu kelimelerde yitirilen şeylere yeniden kavuşmak için boşa harcanan çabayı ifade ettiklerinden söz edilir. Tarım, mülkün yaratılıp yüceltildiğı kültürün göstergesi olarak aynı zamanda sürgün yerini cennete dönüştürme, ona yeniden kavuşma çabasını resmeder. Ancak böyle bir kovulma söz konusu ise bunun tüm insanlığı kapsamaması gerekir. Kolomb 1511'de Amerikan yerlilerinden bahsederken, onların dünyasında benim-senin anlayışına ya da toprağın sahibi olup üstünde kısıtlamasız her türlü tasarrufta bulunma hakkına sahip olduklarına dair bir inancın izine rastlamadığını söylemiştir.

Tarım, kentleri ortaya çıkaran sebeplere dair senaryolardan biridir. Artı ürünün pazara sunulması ve yüksek getiriler, kentlerin inşasını sağlamıştır. Toprağın üstündeki kontrol, kentlerde sürdürülmüş ve artı ürünün durmaksızın üretilmesi zorunluluğu köleleri yaratmıştır. Kadın ve çocuklar bu yaratımın

nesneleridir. Üretimin ve çocuk emeğini gerektiren toprağın yabancı otlardan temizlenmesi gibi işlerin olmadığı dönemde, kadınlar ne sürekli çocuk doğurmak zorunda kalmış ne de sonu gelmeyen işlerin altında ezilmiştir. Kadın üstündeki tahakkümün gönüllü bir itaate dönüştürülmesinde din gereğini yerine getirmiş ve Tanrı'ya kadının kocasına itaati ve ilk günahın mirasçısı olarak acı içinde doğurarak kefareti ödemesi gerektiği öğretilmiştir. Avcı ve toplayıcılıktan tarıma geçiş, kadının erkeğe ilk yenilgisi ve bundan sonraki bütün kültürel oluşumların da referans noktası olduğu Whyte ve Simone de Beauvoir gibi yazarların ifadelerinde geçmiştir. Çocuk doğurup nüfusun artışına hizmet etmenin kutsanması ilkel dönemde görülen bir şey değildi. Dahası Childe'ın da içinde olduğu tarihçilerin iddia ettiği gibi nüfus artışı tarımı gerektirmemiş aksine tarım buna ihtiyaç duyurmuş ve neden olmuştur.

Bireyin doğadan kopartılıp toplumsal yapıda sürekli denetlenmesi için gerekli ortamı sağlayan sanatın bu yanın ele alındığı *Gerçeklik Sanata Karşı* başlıklı bölümden sonra (131-144), *Tonalite ve Totalite* bölümünde, duyguların tanımlanmasının dinlerin ve yöneticilerin temel meselelerinden biri olduğu ele alınmıştır. Yaşamın gerçekliği dışında başka bir gerçeklik yaratan müzik, kendine has diliyle etkili bir ideolojik güce sahiptir. Müziğin ritminin insanın ritüellerindeki etkisi, toplumsal hiyerarşinin uyumunu güçlendirerek ahlaki anlayışta başat rol oynarken doğayı da referans alır. Platon ve Aristoteles'in müziğin toplumsal düzendeki etkisini ahlak üzerinden tanımlaması, Pisagor'un "tüm evren bir armoni ve sayıdır" inancı, ardından gelen hemen her toplum anlayışını buna göre tasarlamış ve evrenin seslerin titreşiminde varlık kazandığını ve öyle bir arada olduğu sonucuna götürüp cennetin dahi bu ritmin perde farklılıklarında tasarlandığını düşünülmüştür. Yedinci yüzyıl ansiklopedisti olduğu söylenen Sevilalı İsdor'un müziğin sadece şeylerin düzenini sağlamada değil, aynı zamanda insan ile zaman arasındaki düzeni sağlamada etki gücüne sahip olduğuna dair sözlerinden yola çıkan Zerzan, müziğin kendi çalışma parametreleri aracılığıyla zamanın yarattığı baskıyı hafiflettiğini sözler (145-170). Lévi Strauss'un müziğin zamanı durağanlaştırıcı etkisine dair düşüncelerine yer veren yazar, bu müziğin başka bir gerçeklik yaratarak zaman tarafından çepeçevre sarılan insanın müziğin etkisinde zamanı yakaladığı hissine girdiğine dikkat çeker.

Kitleselleşen Sıkıntı Psikolojisi bölümünde (171-197), toplumsallığın bireysellik üstünde onu yok edercesine kurduğu egemenlik psikolojinin baş edemediği pek çok sorunu beraberinde getirdiğine dair bir analiz yapılmıştır. Teknolojinin tüm sorularının cevabı iddiasıyla paralyze edilen toplumda normallik patolojisi sergilenir. Aile ve kişisel yaşamı her yerden saran bu krizin psikolojide açtığı hasarı iyileştirmeye yönelik çalışmalar, sağlık endüstrisine yeni bir boyut kazandırmıştır. Tıbbi tedaviye yönelik her çalışmanın ironik bir şekilde sorunları daha derine çekmesi ve kronik bir hâl almasına neden olduğunun altını çizen Zerzan, bireylerin biyokimyasallara mecbur bırakıldıklarını söyler. Zerzan'ın kitabında, zamanla kurulan ilişki yeryüzündeki ilk günahı ve bedelini her yeni doğan yaşamı boyunca ödemeye mahkûm edilmişti.

Washington Post'un Ocak 1990'da çıkan bir yazısında “geleceği gördük ve bu bize acı veriyor” ifade teknolojinin kendi yaratıcısını nasıl köle ettiğini gözler önüne sererken, intihar oranlarının da her geçen gün arttığı kayda geçiyordu.

Yoksulluğun yoksunluk hissiyle boğduğu psikoloji, çıkış yolunu anlık zevklerde bulma yoluna gitmiş ancak her seferinde hissedilen baskı daha da artmıştır. Arzuların ihtiyaçlara dönüşmesi borç ve iflas sorunun ortaya çıkarmış ve sonu gelmemek üzere düzenlenen borçlanmalar kredi ve kartlarla ertelenerek sistemin her kazanç üstünde kontrol gücü sağlama alınmıştır. Ruhuna, bedenine ve üretilmiş zamanına el koyulan sistemde tüm duyuları sakatlanan birey için gidilecek tek yer kendi celladının kapısı olmuştur. Zerzan'ın ifadesiyle toplumun getirildiği bu hal, “bireyi duygusal olarak kötürümleştirdikten sonra, akıl sağlığı sanayisinden medet umar hale gelmiş modern bir aile”nin fotoğrafını vermektedir. Doğayı kontrol altına alma, aynı zamanda insanın kendisine yabancılaşmasının miladıydı ve bugün psikoloji bu yabancılaşmayı inceleyen bir bilim olarak farkında olmadığı gerçekliğin dışında kişilere çözüm yolları önermektedir. Bir başka çözüm üreticisi olarak din karşımıza çıkar; yabancılaşmadan korunmak ya da kurtulmak için öz varlığa çağrıda bulunur. Bir başka çağrı ise 1980'lerde mevcut duruma başka bir alternatif sunan New Age hareketinden gelir. Zerzan'ın eklektik ve materyalist vekil din olarak tanımladığı bu oluşumda, iyi geldiğine ikna edecek her hamle kabuldür: Medyumluk, reenkarnasyon, uzaylılar tarafından kurtarılma gibi doğru olması için inanılması yeterli olan biz dizi reçete piyasaya sunulmuştur. Kitap bugün yazılıyor olsa reçeteye yıldız haritaları, aile dizimi, yoga, çakralar, söz ve sayılarla evrene mesaj gönderilerinde bulunma gibi inanılan yeni doğrular da eklenirdi.

Öznenin Ölümü ve Temsilin Krizi: *Postmodernizmin Felâketi* başlıklı bölüme göre (198-232), yeni bir gerçeklik olarak postmodernizm, çağın insanlarına hiçbir şey ifade etmeyen ve hiçbir yere ulaşma gibi bir amaç gütmeyen belirsizlik sunmaktadır. İlk kez 1970'lerde mimariye uygulanan kavrama Derrida, Barthes, Foucault, Lyotard, Deleuze, Guattari ve Baudrillard'ın düşünceleri üzerinden kitapta yer verilmiştir. Derrida'nın yapısöküm yöntemine göre (1986), dil her yerde ortaya çıkıp tekrar kaybolan sonsuz döngüye sahiptir. Bunu dilin sirayet etme özelliği olarak tanımlayan Derrida'ya göre, hiçbir kale güvende değildir. Bilgi çağında her an imge, sembol, pazarlama ve deneyimlemelerin manipölasyonuna maruz kalan yaşam, ona göre, doğadan arındırılmış bir zamanı işaret etmektedir. Postmodernistlere göre doğa bir yanılsamadır ve insan yaşamında başat role sahip olan kültür, zamanın güdümünde öylesine kökleşmiştir ki, artık en başa dönmek imkânsızdır. Derrida'ya göre, geçmişte bulunabilinecek olan dil ve kültürdür; doğa ise “hiçbir zaman var olmayanın, yani hiçbir zaman verilmeyen fakat yalnızca hayal edilen bir özvarlığın yitirilmesinden” ibarettir. Paragrafın başına tekrar dönersek, öznenin ölümünden söz eden Deleuze'un sosyal teorisi (1977), insanı insan dışı olan şeylerle eşleştirirken ne doğanın bütünselliğini ne de animizmi

dile getiriyordu. Ona göre, bu yolla oluşturulan “arzu nesneleri” insanları yani özneyi yerinden edebilirdi. Bu ifade, bilhassa yapay zeka (AI) teknolojisinin işaret ettiği büyümlü gelecekte olası senaryolardan biri olarak bugünün insanına tanıdık gelecektir. Halihazırda çoktan çepeçevre sarılmış durumdayken gelecek, yarın beden giyecek olan bir distopya kahramanın hikâyesine bizi şimdiden hazırlamaktadır. Black Mirror (2011) ve Automata (2014) gibi filmler de bu hikâyeyi görselle birleştirmektedir. Şeyler sadece öznenin değil aynı zamanda gerçeğin de yerine geçmiştir. Simülasyon gerçeği şekillendirmektedir ve bugün bizi gerçeklik ötesi ya da hakikat sonrası denilen *gerçeklik ötesi çağına* kadar getirmiştir. Gerçek ile onun temsili arasındaki farklılığın ortadan kalktığını öne süren Baudrillard’ın (1972) hiper gerçekliği anlama ihtiyaç duymaz. Bu değişimler bilimle kol kola ilerlerken bilimi de dönüştürmüştür. Zerzan bunu, psikolojinin bir zamanlar sınır çizgisindeki karasevda oluştuktan kitlelerin ilahı olmaya geçmesi olarak açıklar.

Nihilistin Sözlüğü başlığıyla kavramlara yüklenen anlamların pratikteki karşılıkları üzerinden değerlendirilmelerinin yapıldığı ikinci kısımda (235-262), ilk olarak *hoşçuluk* kelimesi ele alınmıştır. Kavram, davranışların düzen halini alan sosyal eğilim üzerinden tanımlanması, kişinin kendi yaşamında aktif bir varlık olarak karar verici olmasına engel olan bir tahakküm ortamı yaratacağı gibi fikir ve düşünce hürriyetini sağlayan bağımsızlığın olmadığı ortamdaki etkileşim biçimini ifade etmektedir. Webster sözlüğünde teknoloji, endüstriyel ve uygulamalı bilim olarak tanımlanırken, Zerzan bu kavramı yaşamakta olduğumuz hiper yabancılaşma içinde sürdürülen yeniden üretimdeki anlamını yitirmişlik olarak değerlendirmektedir. Ona göre *teknoloji*, “hiyerarşi ve şeyleşmenin her aşamasında ortaya çıkan tahakkümün biçimi ve örgüsüdür.” Kitapta doğanın karşısında konumlandırılan *kültür*, genel tanımlamaların dışında, Barthers’ten (1983) alıntılanan yorum üzerinden değerlendirilmeye alınmıştır. Buna göre, kültür insandaki arzu duygusunu açığa çıkaran bir makinadan başka bir şey değildir. İnsan hiçbir zaman ne anlama geldiğini bilmediği hatta bir anlamı var mı yok mu üzerine düşünmediği arzularına saplanmış bir halde kültürü şekillendirir ve onun tarafından şekillendirir. Evcilleşme sürecinden sonra tekrar eski vahşi durumuna dönüşü *yabanıl* olarak tanımlayan Zerzan, *işbölümünü* insan etkinliklerinin parçalanıp yabancılaşmanın temelini atan ve uygarlığı ortaya çıkaran uzmanlaşma olarak tanımlar. Zerzan bu süreci, aynı zamanda insanın cahilleşmesi olarak görür. İşbölümünü insanlığın laneti olarak gören Zerzan, bu lanetten kurtulmak için kendimiz ve gezegenimiz bütünlüğünü ne kadar istiyoruz sorusunu kendimize sormamız gerektiğini salık verir.

Uygarlığın en şaşmaz mottosu: *İlerleme!* Zerzan bu kavramı, uygarlığın ölüm yolculuğu olarak tanımlar. Bilhassa Batı uygarlığında hiçbir düşünce ilerleme kadar önemli olmamıştır. Her ne kadar ilerlemenin sonu uygarlığın sonu olsa da. *Yapay zekâ, yapay yaşam* kavramlarının da ele alındığı kitapta, insanın doğayı anlamsız hale getirmesi gibi robotların da insanı gereksiz kılacağına dikkat çekilmiştir.

Yapay zekâ, mevcut olanı iyileştirerek onda kalmak yerine insana yeni bir gerçeklik vaat eder. David Churchbuck, Forbes'taki 5 Şubat 1990 tarihli yazısında, bilgisayarların kısa sürede daha güvenli ve manipüle edilmesi kolay rüya alemini olanaklı kılacağını kaleme almıştı. Zerzan, teknolojinin bu gidişatını insanlığın ölüm yolcuğu olarak değerlendirirken buna engel olmayıp desteklemenin körlük ve suç ortaklığı olduğunu savunmuştu. Esiri olunan bir yapıyı savunmak, *cemaat* içindeki bireylerin muhtemelen birinci sorumluluğudur. İnsanları birleştirecek gerçek bağın olmadığı yerde zorunluluklar bireysel kimlikleri muğlaklaştırarak onlardan bir topluluk yaratır. Nihilistin sözlüğünde tanımlanan son kavram, *toplumdur*. Doğa ve insan birlikteliğini parçalayan totalleştirici curcuna olan toplum. Uygar topluma zaman, ilkelin hiç bilmediği bir ruh hali hediye etmişti: uyuşmuş bir çaresizlik hissi içinde doğan ahlaki boşluk!

Kitapta son olarak ek kısmında John Zerzan'la yapılan bir röportaj yer almaktadır (263-281). Anarşist bir yazar olan Zerzan'a göre, anarşizm üzerimizdeki her türlü tahakkümün yıkılması anlamına geldiğinden söz eder. Bu tahakkümün içinde ataerkillik, ırkçılık ve homofobi gibi hiyerarşik oluşumlar da yer almaktadır. Zerzan'ın itirazı sadece tahakkümden kurtulma arzusu değil, aynı zamanda tahakküm altına almama arzusunu da içine alır. Ekolojiye dair pek çok alanda sayısız çalışmalar yapıp politikalar üretilmesine rağmen çevre sorunlarının ülkelerin önünde her geçen gün daha da büyüyen bir sorun haline gelmesi, insanlığın doğanın sesine tam olarak kulak vermemesinden ve zamanla hem doğaya hem de kendi doğasına yabancılaşmasından kaynaklanmaktadır. Zerzan'ın baştan itibaren eleştirdiği tahakküm arzusu, belki de sadece doğanın insana bir oyunudur. Yabancılaşmasıyla bir simülasyona hapsedilen uygarlıkların durmaksızın ilerlemek zorunda hissettikleri gelecekte onları neyin beklediği bilinmez ama kuşkusuz doğa orada olmaya devam edecektir.

YAZAR BEYANI / AUTHOR STATEMENT

Araştırmacı makaledeki tüm katkının kendine ait olduğunu bildirmiştir. Araştırmacı herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

Researcher declared that all contributions to the article were his own. Researcher have not declared any conflict of interest.

KAYNAKÇA

- Baudrillard, J. (1975). *The mirror of production*. (Çev: M. Poster). Telos Press. (Orijinal çalışma, 1973).
- Barthes, R. (1983). *The empire of signs*. (Çev: R. Howard). Hill and Wang. (Orijinal çalışma, 1970).
- Beauvoir, de S. (1993). *The second sex*. Alfred A. Knopf. (Orijinal çalışma, 1949).

- Childe, V. G. (1950). *What happened in history*. Penguin Books. (Orijinal çalışma, 1942).
- Deleuze, G., & Guattari, F. (1977). *Anti-oedipus: Capitalism and schizophrenia*. (Çev: R. Hurley vd.). Viking Press. (Orijinal çalışma, 1972).
- Derrida, J. (1986). *Glas*. (Çev: J. P. Leavey ve R. Rand). University of Nebraska Press. (Orijinal çalışma, 1974).
- Duffy, K. (1984). *Children of the forest: Life with the Mbuti Pygmies*. Robert Hale.
- Plato. (1981). *The republic*. Pan Books.
- Sahlins, M. (1972). *Stone age economics*. Aldine.
- Strauss, L. (1978). *Myth and meaning*. University of Toronto Press.
- Whyte, M. K. (1978). *The status of woman in preindustrial societies*. Princeton.
- Wittgenstein, L. (1979). *Notebooks, 1914-1916*. University of Chicago Press. (Orijinal çalışma, 1960).
- Zerzan, J. (1994). *Future primitive and other essays*. Autonomedia.
- Zerzan, J. (2013). *Gelecekteki ilkel*. (Çev: C. Atila). Kaos Yayınları. (Orijinal çalışma, 1994).